

Utjecaj imigracije Engleza na kulturu Županije krajem 19. stoljeća

Kovačević, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:109913>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT

SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ KULTURE, MEDIJA I MENADŽMENTA

IVANA KOVAČEVIĆ

**UTJECAJ IMIGRACIJE ENGLEZA NA KULTURU
ŽUPANJE KRAJEM 19. ST.**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc.dr.sc Nebojša Lujanović

Osijek, 2022.

SAŽETAK

Ovaj završni rad bavi se životom županjskog kraja prije i nakon dolaska Engleza na to područje. Prekretnica je 19. stoljeće u kojem se industrijalizacijom Županja i okolica razvijaju, a samim time i urbaniziraju. Županjski kraj strancima je bio posebno privlačan zbog spačvanskog bazena u kojemu je obilje šuma hrasta lužnjaka. Godine 1880., tvrtka *The Oak Extract Company Ltd* sa sjedištem u Suttonu kod Londona, odlučuje otvoriti u Županji tvornicu tanina koja otvara nova radna mjesta i priliku za razvoj te industrije. Iz ovoga se javlja ljubavna priča između jednog od devetorice radnika Fredericka Hepburna, kasnije direktora tvornice, i mlade slavonske, Katarine Horvatović. Ovaj par bio je važan za spajanje engleske kulture i kulture županjskog kraja. Katarina Horvatović, prozvana „šokačka lady“ popularizirala je igranje sporta među svojim sumještanima. Englezi donose nogometnu loptu u Županju koja postaje prvom nogometnom loptom u Hrvatskoj, a čuva se i danas. Osim donošenja sporta i otvaranja radnih mjesta, zaslužni su za uvođenje električne rasvjete, osnivanja Dobrovoljnog vatrogasnog društva, promicanja kulture u vidu otvaranja kina i održavanja kazališnih predstava, njegovanja različitih blagdanskih aktivnosti i dr.

Ključne riječi: Županja, imigracija Engleza, Šokačka lady, tvornica tanina, prva nogometna lopta

ABSTRACT

This final paper deals with the life of the Županja region before and after the arrival of the English in the area. The 19th century was a turning point in which industrialization led to the development of Županja and its surroundings, and therefore urbanisation. Županja and neighboring towns were especially attractive to foreigners because of the oak forest of the Spačvan basin. In 1880, The Oak Extract Company Ltd, based in Sutton near London, decided to open a tannin factory in Županja, which created new jobs and an opportunity for the development of the industry. From this, a love story emerges between one of the nine workers, Frederick Hepburne, later the director of the factory, and a young woman from Slavonia, Katarina Horvatović. This couple was important for the fusion of English culture and the culture of Županja. Katarina Horvatović, nicknamed the "šokačka Lady", popularized playing sports among her fellow citizens. The English brought a soccer ball to Županja, which became the first soccer ball in Croatia, and it is kept to this day. They also introduced fellow residents to playing tennis and fencing. In addition to bringing sports and creating jobs, they are responsible for the management of electric lighting, the establishment of the Voluntary Fire Brigade, the promotion of culture in the form of the opening of cinemas and theatre plays, as well as bringing various holiday activities, etc.

Key words: Županja, English immigration, šokačka lady, tannin factory, first soccer ball

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, Ivana Kovačević, potvrđujem da je moj završni rad pod naslovom „Utjecaj imigracije Engleza na kulturu Županje krajem 19. st.“ te mentorstvom doc.dr.sc. Nebojše Lujanovića rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku, 19. rujna 2022.

Potpis

SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Život u Županjskom kraju.....	7
3. Imigracija Engleza i otvaranje tvornice tanina	9
4. Prva šokačka lady.....	13
5. Županja – kolijevka sporta.....	15
5.1. Nogomet	16
5.1.1. Nogometni klub „Graničar“	17
5.2. Tenis	21
5.2.1. Teniski klub „Županja 1881“	23
5.3. Ostali sportovi	24
6. Miješanje kultura.....	25
6.1. Tragovi engleske kulture	29
7. Zaključak	33
8. Literatura.....	34
9. Prilozi.....	36

1. Uvod

„Tko je jedanput bio u toj našoj drevnoj šumi s onim divnim stabarjem, spravnim, čistim i visokim, kao da je saliveno, taj je ne može nikada zaboraviti.“. Ovim citatom Josip Kozarac započinje svoju pripovijetku „Slavonska šuma“. U njegovim radovima vidi se ljubav prema šumi, svakom stablu, listu i grmu koju je na jedinstven način prenio čitatelju, stoga i ne čudi činjenica da je ova pripovijetka jedno od njegovih najčitanijih djela. I doista, onaj koji je zašao u slavonsku šumu može se poistovjetiti s Kozarčevim riječima. Slavonska šuma stoljećima je služila narodima koji su se naseljavali na njenim prostorima, a nekada je zauzimala i 70% površine istočne Panonije. Do ubrzane eksploatacije dolazi krajem 19. stoljeća kada strani investitori prepoznaju potencijal šuma hrasta lužnjaka na području županjske Posavine. Upravo je tema ovog rada utjecaj imigracije jednog od tih naroda na kulturu Županje, a radi se o Englezima. Na samom početku rada objašnjena je povijest grada Županje i okolice, prikazan je kontekst vremena u kojem dolazi do doseljavanja i ulaganja u županjski kraj, a najveći dio rada bavi se otvaranjem tvornice tanina u Županji koja je odigrala značajnu ulogu u eksploataciji slavonske šume i urbaniziranju ruralne sredine. Dolazi do miješanja dviju kultura i to slavonske, seljačke i visoke, engleske. U radu je preko ljubavne priče Engleza Freda Hepburna i Slavonke Katarine Horvatović prikazano stapanje i prihvaćanje tradicije i običaja između došljaka i domaćeg stanovništva. Englezi su zaslužni za igranje prvog sporta u Županji, a samim time i u Hrvatskoj. U radu su također navedene i druge dobrobiti stapanja ovih dvaju kultura, a na kraju je iznesen pregled razdoblja od 50-ak godina u kojem dolazi do urbanizacije i industrijalizacije županjskog kraja.

2. Život u županjskom kraju

Županja je grad u zapadnom Srijemu koji danas broji nešto manje od 10 tisuća stanovnika. Prostorno se pruža uzduž obale rijeke Save na 88,94 metara kvadratnih. Danas je Županja čvorište glavnih prometnih cestovnih pravaca koji povezuju istok i zapad te sjever i jug. Na prostoru Županje prolazi autocesta A3 koja povezuje istočnu i zapadnu Europu. Županja je također grad koji vodi prema međunarodnom graničnom prijelazu prema Bosni i Hercegovini. Geografski smještaj jedna je od najvažnijih posebnosti ovog grada. Srednja Europa stoljećima je bila zanimljiva mnogim narodima, stoga je bila na udaru različitih osvajanja, a tome svjedoče arheološki nalazi. Jedno od najstarijih je na „Šlajsu“, a radi se o nalazištima starčevačke kulture iz mlađeg kamenog doba. U to vrijeme nastaju prve naseobine, a stanovništvo se bavilo poljoprivredom i uzgajanjem stoke, što je i danas zastupljeno. Podatci o životu u županjskom kraju do 13. stoljeća su malobrojni, ali sa sigurnošću se zna da je bio prisutan i utjecaj rimske kulture. U 13. Stoljeću, Županja se spominje kao dio Vukovske župe koja se prostirala na području današnje županjske Posavine, a omeđivale su je 3 rijeke: Drava (Osijek), Dunav (Ilok), Sava (Županja) i na zapadu Slavonski Brod. Od 12. do prve polovine 16. stoljeća Županja je, kao i ostatak Hrvatske, bila pod mađarskim utjecajem. Godine 1476., u nekim izvorima navodi se da je Županja spadala pod „Selne“ zajedno s još 31 selom. Županja nije oduvijek bila „Županja“. Iako je postojala i prije, Županja se prvi put na kartama pojavljuje kao Zupana Blacia (Županje blato) i to 1554. godine na Mercatorovoj karti. Samo upisivanje u kartu ukazuje na to da je Županja već tada bila dovoljno velika i značajna za županjsku Posavinu.

Godine 1536., Turci prodiru u srednju Europu i zauzimaju naselja i utvrde u županjskoj Posavini. Uvidjevši potencijal geografskog smještaja Županje, Turci su ostavili vojsku na tom prostoru i uspostavili vlast. Iako nema puno zapisa o životu stanovništva u to vrijeme, njihov utjecaj je vidljiv i danas, pa tako stanovnici rado piju *kavu sa šećerom* u svojoj *avliji*. Ovo je također dokaz o miješanju različitih kultura koje se pojavljuju na županjskom području. Godine 1699., Turci se nakon poraza kod Beča povlače izvan granica Hrvatske te s njima odlazi dobar dio starosjedioca, islamiziranih patarena. Županja postaje granicom između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Period koji je uslijedio jedan je od značajnijih u povijesti Županje jer se u to vrijeme stvaraju obrisi grada kakvog se danas poznaje. U procesu reorganizacije Vojne krajine, radi zaštite od napada, grade se čardaci i formiraju se upravno-vojne jedinice (Bašić, 2021: 7). Tako je nastao *Čardak* - stražarnica na granici tik uz Savu. Jedini je to očuvani primjer vojnokrajiške obrambene arhitekture. U zadnja tri stoljeća imao je

razne funkcije, a danas je tamo smješten Zavičajni muzej Stjepan Gruber. Sredinom 18. stoljeća dolazi do procesa ušoravanja ¹ kojim Županja dobiva urbanistički izgled. Ukidanjem Vojne krajine, županjsko društvo i gospodarstvo prelaze iz vojno-feudalnog u kapitalističko. Propast Vojne krajine donosi postepenu slobodu i život ovog kraja postaje snošljiviji, sređeniji i sigurniji. Ovo razdoblje moglo bi se opisati kao sinteza truda, rada, muke i ljubavi prema ravnici i običajima. Mukotrpan rad seljaka napokon postaje vidljiv i život postaje stabilniji, paralelno s razvijanjem folklornih plesova, narodne glazbe i drugih oblika umjetnosti poput pjesništva. Jedan od najpoznatijih slavonskih pisaca, Josip Kozarac, u svom djelu „Biser-Kata“ iz 1887. opisuje atmosferu slavonskog mjesta: „Tko da zaboravi na ono kolo, na one obijesne večernje sastanke i popijevke! ...Svako to selo jeste galerija ljepotica, svaka za se zbirka ljubavnih popijevaka, knjiga noveleta a la Dekameron...“ Od 1880. do 1890. godine, broj stanovnika u Županji se penje s 2611 na 3467, a Balentović smatra da se to može „pripisati prirodnom natalitetu i sređenijem životu na granici, ali više priljevu stranih radnika, obrtnika i trgovaca u vezi sa izgradnjom tvornice tanina u gradu.“ (Balentović, 1980: 6).

Početak 18. stoljeća šume su prekrivale preko 70% cjelokupne površine istočne Panonije. Eksploatacija šume započela je početkom 19. stoljeća kada su Vlastela i vojne vlasti postepeno zabranile seljaku da bez potrebe siječe drvo, istovremeno dozvoljavajući Vojnoj granici paljenje potaše ² u velikom broju. Godine 1837. izdaje se Vinkovcima u zakup, na deset godina, proizvodnja od 33,700 centi potaše ukupno. Za jedan cent potaše bilo je potrebno 626 kubnih stopa drva, što je značilo da su se resursi brže trošili. Procjenjuje se da je 1870. godine u Posavini bilo oko 74.500 ha starih hrastika, a već 1925. bilo ih je samo 5364 ha. „Stare slavonske hrastike stvarali su vjekovi, a čovjek ih je u samo nekoliko decenija potpuno iskorijenio.“ Rauš (1973: 5). Iako se za eksploataciju vežu negativne posljedice, poput uništavanja biljnih vrsta i životinjskih staništa, za Županju se može reći da je taj proces imao značajan utjecaj u gospodarskom napretku. Krčenje velikih površina rezultiralo je povećanjem površine obradive zemlje na kojoj su se gradile prometnice. Gradnja cesta omogućila je razvoj trgovine, otvaranje škole, bolju povezanost, širenje ulica i dr.

Županjski kraj je krajem 19. stoljeća bio izrazito cijenjen i poželjan jer je i dalje obilovao hrastovom šumom koja se smatrala najvećim prirodnim bogatstvom Hrvatske i Slavonije. U

¹ Ušoravanje - svesti u šor; uvrstati(<https://jezikoslovac.com/word/6bvl>, 4.9.2022.)

² Potaša - kalijev karbonat, K₂CO₃. Nekada se pripremljala ispiranjem drvnoga pepela vodom i isparivanjem otopine do suha, preteča deterdženta za pranje rublja (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49729>, 25. kolovoza 2022.)

šumama se moglo naići na hrastove stare od 150 pa čak do 300 godina, a stari sumještani se prisjećaju da je oko nekih panjeva moglo sjesti i do 10 ljudi. Takva stabla bila su idealan resurs za međunarodnu kožnu industriju koja je bila ovisna o taninu. Međutim hrastovi nisu bili značajni samo za industriju proizvodnje tanina, već su se iskorištavali i za gradnju posavskih cesta, najčešće panjića različitih dimenzija koji su služili kao podloga po kojoj se posipao šljunak. Šljunak i ostali materijal za posipanje vađen je iz savskog potočja kojeg je bilo na pretek. Balentović (1980: 13) zaključuje da su se putevi gradili ne samo jer su potrebni narodu, nego jer su i potrebni za lakši odvoz hrastovine do raznih prometnih čvorišta odakle su robu preuzimali brodovi i željeznica. Ovo je primjer koji dokazuje da je industrijalizacija potaknula urbanizaciju i gradnju infrastrukture u Županji. S obzirom da se prostor Županje prostirao uz rijeku Savu, Županja je poprimila značajno mjesto u prometnim pravcima.

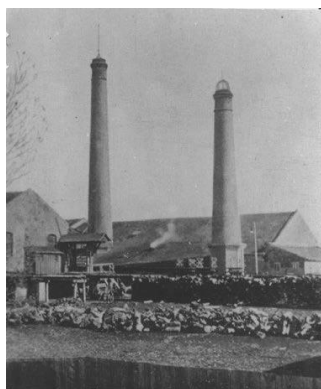
3. Imigracija Engleza i otvaranje tvornice tanina

Sredina 18. st. označila je početak industrijske revolucije u svijetu, a na području Hrvatske započela je stotinjak godina kasnije. Godine 1733., John Kay izumio je „leteći čunak“ koji je omogućio jednom tkaču da tka mnogo šire tkanine, a mogao je biti i mehaniziran omogućavajući automatske strojne razboje. Ovim izumom ubrzao se proces ručnog tkanja te je došlo do ubrzanog razvoja tekstilne industrije. Otkriće parnog stroja dovelo je do uvođenja parnog pogona i brzog razvoja različitih grana industrije, a prvi parni stroj u Hrvatskoj primijenjen je 1835. godine u tvornici papira u Rijeci. Sredinom 19. stoljeća dolazi do razvoja kopnenog i pomorskog prometa, proizvodnje strojeva te poboljšanog prerađivanja materijala. Prerađivačka industrija usko je vezana za tekstilnu industriju koja je prva i krenula s razvojem. Rezultat ovih događaja bila je sve veća potražnja za taninom, preparatom potrebnom u preradi kože. Upravo je obrada životinjske kože jedna od prvih radinosti kojima se bavio čovjek. Kožu su koristili kao zaštitu od studeni i kiše, a obrađivali su ju sušeći ju na dimu, sve do otkrića prirodnih materijala poput tanina. Tanin je gorki biljni polifenolni spoj čiji naziv dolazi od staronjemačke riječi *tanna* što znači drvo hrasta. Mogu se naći u lišću, korijenu, sjemenu i stabljikama biljaka. Tanini su rasprostranjeni u biljnom svijetu, a najčešće služe kao zaštita biljki od insekata i štetočina. Danas se tanin proizvodi u kemijskim laboratorijima, ali prije više od 140 godina koristio se prirodni tanin kojeg je najviše bilo u kori i drvenoj masi hrasta, jelke i smreke. Sirove kože donosile su se u radionice gdje se

obavljalo štavljenje³ kože. Najčešća sredstva za štavljenje su biljni tanini, mineralne soli i životinjsko ulje, a uloga im je istisnuti vodu između proteinskih vlakana da bi se ta vlakna slijepila. Ovaj proces zasniva se na kemijskim reakcijama tanina koje djeluju na proteine i time inače kvarljivu kožu pretvaraju u stabilan i neraspadajući materijal pogodan za izradu odjevnih predmeta, sportske opreme i sl. Koža sisavaca građena je od tri sloja: tankog vanjskog (epiderma), debelog središnjeg (derma) te potkožnog masnog sloja (subcutis). Nakon obrade ostaje samo derma čiji sastav čine voda s udjelom oko 70% te proteini s 30%. 85% proteina je kolagen čija je glavna karakteristika elastičnost. Izrada kože je u suštini vještina korištenja kemijskih tvari u rastvaranju masti i nevlaknastih proteina te jačanju veza između kolagenih vlakana. Izrada kože jedan je od najstarijih zanata koji se tijekom vremena usavršio, stoga je jedino ostalo unaprijediti znanje o iskorištavanju prirodnih resursa za obradu kože kao što je tanin. Kraj 19. i početak 20. st. bili su od velike važnosti u razvoju drvno-prerađivačke industrije. U drugoj polovici 19. Stoljeća, procesi proizvodnje tanina iz biljnih ekstrakata uznapredovali su do te mjere da je trebalo dvostruko manje vremena za proizvodnju u usporedbi s početkom tog stoljeća. Posljedica ovoga sve je veća zanimacija za tom djelatnošću.

Područje Županje s bogatom šumom hrasta lužnjaka izuzetno je bilo zanimljivo stranim ulagateljima čije su se zemlje već nalazile u podmakloj fazi industrijalizacije. Razne europske tvrtke 60-ih godina 19. stoljeća slale su svoje zastupnike u posavski kraj pa se tako među njima našlo Nijemaca, Francuza i Engleza. U drugoj polovici 19. Stoljeća, u Engleskoj se javlja jak interes za ulaganjem u drvnu industriju u županjskom kraju. Obilje vrhunske sirovine, pristup rijeci Savi i jeftina radna snaga privukle su strane ulagatelje i potaknule ih na razvoj industrije u mirnom, seoskom županjskom kraju. Među doseljenicima, bili su predstavnici i činovnici dioničkog društva iz Londona, građevinski stručnjaci, specijalisti i tehničari. Godine 1880., počinje se graditi prva tvornica tanina u Županji (slika 2.), a gradi ju tvrtka *The Oak Extract Company Ltd* sa sjedištem u Suttonu kod Londona. Osnivači su bili Alfred Lafone, Foster Mortimore, Charles i David Miller (Rauš, 1973: 6). Kapital koji su uložili iznosio je 70.000 funti sterlinga (Filipović, Šarčević, Virc, 1997: 8), što bi danas iznosilo više od 605.000 kuna.

³ Štavljenje - kemijska obrada sirovog životinjska krzna ili kože kojom se nastoji napraviti savitljiv materijal za lakšu uporabu (<https://www.britannica.com/technology/tanning>, 4. rujna 2022.)

Slika 2. Tvornica tanina u Županji
Izvor: Fototeka Zavičajnog muzeja Stjepan Gruber

Bila je to prva tvornica tanina u Hrvatskoj i zemljama jugoistočne Europe, a puštena je u pogon 1883. godine. Nakon županjske, u Slavoniji i Srijemu otvorile su se i sljedeće tvornice tanina: 1887. u Mitrovici, 1889. u Đurđenovcu, 1889. u Belišću i 1891. u Gunji. Slavonija se svojim bogatstvom hrastovih šuma istaknula među većim proizvođačima taninskog ekstrakta u Europi, Francuskom i Italijom, čiji je glavni resurs bilo kestenovo drvo. Tvornica se nalazila 300 m od nasipa rijeke Save i prostirala se na parceli od 8 ha. U tvornici je isprva radilo dvije stotine radnika, djelom i Županjaca, a kasnije se broj povećao na četiri stotine. U Županju su dolazili šumarski radnici iz zabačenih dijelova Hrvatske kao što su Lika, Gorski kotar i Dalmatinska zagora te stranci, najčešće obrtnici slovačkog i češkog podrijetla ne bi li sezonskim radom zaradili novac. Iako ih se dosta nakon sezone vraćalo kućama, bilo je i onih koji su odlučili stvoriti dom upravo u Županji. Tome svjedoči i podatak da je Županja 1880. imala 2611 stanovnika, a već 1900. njih 3630, navodi se u Filipović, Šarčević, Virc (1997: 8). Županja je bila dobro povezana riječnim, željezničkim i cestovnim putevima pa je migriranje bilo olakšano. Iz tablice 1. vidljivo je da je broj dolazaka bio najveći 1881. godine.

Tablica 1. Promet putnika 1881.-1885.

Godina	Otputovalo:	Doputovalo:
1881.	2412	4300
1882.	2089	2094
1883.	3045	3680
1884.	2632	1493
1885.	2564	2509

Izvor: preuzeto u cijelosti iz Tkalac (1973: 115)

Radnici su radili smjene od 12 sati, a noću su prostori tvornice bili osvijetljeni električnim svjetlom, po sustavu Siemens i Halske za rasvjetu s devet parnih strojeva. Krajem 19. stoljeća i u prvim godinama 20.st., došlo je do naglog razvoja industrije, a potaknuto je otkrićem elektromotora i dalekovodne mreže visokog napona. U to vrijeme počinje se koristiti električna energija za rad tvornica, a korištenje električne energije u okrugu tvornice tanina u Županji bio je znak napretka i dokaz o rastu tvornice u korak s vremenom. Tvornica je imala veće kapacitete od svojih potreba pa su tako engleski industrijalci odlučili osvijetliti i ulice koje vode do centra Županje. Tako je 12. rujna 1883. godine prvi puta proradila javna rasvjeta u Županji (Bašić, 2021: 11). U tvornici je 7 velikih parnih kotlova proizvodilo parnu snagu, a da bi proizvodnja bila što veća, radili su cijeli dan i cijelu noć. Englezi su tvornicu opremili najnovijom opremom pa su se tako u prostorijama sa strojevima i tehničkim oruđem nalazili samo najbolji i najnoviji sustavi na tehničkom i strojarskom polju. Tvornica je godišnje proizvodila oko 6000 tona tekućeg tanina. Odvoženje tanina vršilo se brodovima koji su Savom putovali do Siska, a zatim se tanin željeznicom prevezio do Rijeke i dalje teretnim brodovima za Englesku, Njemačku i Švicarsku. Tablica 2. prikazuje teretni promet u Županji od 1881.-1885. godine.

Tablica 2. teretni promet 1881.-1885.

Godina	Otprema u kg	Doprema u kg
1881.	26,451.00	165.100
1882.	29,992.700	180.100
1883.	25,401.100	1,567.200
1884.	24,630.500	9.809.200
1885.	12,529.300	17,628.700

Izvor: preuzeto u cijelosti iz Tkalac (1973: 115)

Vidljivo je da su se resursi brzo trošili i da se javila potreba za uvozom materijala. Zbog potreba tvornice, 1885. izgrađena je i tvornica bačvi, a nalazila se na mjestu današnjeg parka pored autobusnog kolodvora. Vlasnik tvornice bačvi bio je Fredinand Schwarz, a kasnije se osnovao i zajednički kombinat. Bukovo drvo i hrastovi otpaci do tvornica su se dopremali rijekom Savom i drugim transportnim sredstvima poput seoskih kola. Bašić (2021: 8) navodi da je ovu priliku iskoristilo domicilno stanovništvo koje se do izgradnje tvornice bavilo isključivo poljodjelstvom. Vidjeli su dodatnu priliku za zaradom u tzv. krijašenju, tj.

organiziranom prijevozu trupaca iz šume do istovarne postaje. Osnivali su partije te su konjskim zapregama izvlačili ogromne klade ne bi li ih prevezli do mjesta istovara. Gradnja tvornice predstavljala je velik događaj za ondašnji zabačeni stočarsko- ratarski kraj, kroz više aspekata. Kao što je već prethodno navedeno, ulaganja i investiranja potaknula su ulagatelje, ali i radnike na doseljavanje u Županju i okolicu. U Županji se pojavljuju nova imena: Frank Hepburn, Williams Birkett, A. Lafone, J. Ranke, W. Low i drugi. Odmah po dolasku, morali su riješiti pitanje stanovanja, a rješenje su pronašli u graničarskom čardaku, napuštenom 1878. godine. Taj stambeni objekt poslužio im je za priređivanje zabava, večera i banketa, a danas je u njemu smješten stalni postav Zavičajnog muzeja Stjepan Gruber u Županji. Englezi su istovremeno započeli s gradnjom upravno-stambene zgrade, današnje Obrtničko-industrijske škole koja se nalazi u blizini prostora nekadašnje tvornice. U blizini upravno-stambene zgrade napravljeno je travnato sportsko igralište za igranje nogometa, hokeja na travi i tenisa.

Godine 1912., tvornica je prešla u posjed „Dioničarskog društva za proizvodnju hrastovog ekstrakta, Županja“, što je označilo kraj engleske prevlasti u vodstvu tvornice. Članovi uprave i glavni dioničari bili su Mavro Binder, Dragutin Binder, dr. Lav Brandein, F.W. Hepburn, Zoltan Polgar, dr. Milan Schwarz i Hugo Weinberger (Rauš, 1973: 10). Nakon toga, gotovo svi radnici su se vratili u Englesku, a jedino je Frederick Hepburn ostao u Županji koju je smatrao svojim domom. Godine 1927. dolazi do posljednje velike sječe starih hrastova u ovom području pa tvornica zbog nedostatka sirovina radi na pola svog kapaciteta. To je dovelo do zatvaranja tvornice i obustave proizvodnje taninskog ekstrakta u Županji 1936. godine.

4. Prva šokačka lady

No, zatvaranje tvornice tanina nije značilo odvajanje dviju kultura i naroda. U Županji se rodila ljubavna priča koja je zauvijek spojila Engleze i Hrvate u Županji. Jedan od desetine došljaka bio je Frederick Hepburn kojeg se često u tekstovima naziva Freddy. Fred je kasnije bio i direktor tvornice tanina, a u prvim godinama doseljenja pronašao je ženu s kojom je kasnije proveo cijeli svoj život. U drugoj polovici 19. Stoljeća, u Županji je živio i radio kožušar Đurica Horvatić. Sa suprugom Evom imao je dvije kćeri, a mlađa se zvala Katarina. Rođena je 20.10.1875. godine u Županji. Katarina je bila seoska djevojka koja je voljela čuvati guske koje su imali u svom posjedu. To je u ono vrijeme dolikovalo jednoj skromnoj djevojci, piše Balentović (1971: 70). Ovaj podatak nikako ne znači da je Katarina

bila neuka djevojka koja se željela bogato udati. Završila je nižu građansku školu u Županji, a često je pomagala tetki u Valpovu. Različiti izvori tvrde različito pa se tako u nekima navodi da su Fred i Katarina razmjenjivali poglede kada je on išao u lov i iz lova, a u drugima stoji da se prvi susret Freda i Katarine nije dogodio u Županji, već u Valpovu. Katarinina tetka bila je upraviteljica pošte u Valpovu i Katarina je često boravila ondje. Fred Hepburn, koji je u to vrijeme boravio u Belišću obavljajući posao gdje se također nalazila tvornica tanina, zatekao se u pošti u susjednom Valpovu. Jedan kratak susret bio je dovoljan za početak njihove ljubavne priče. Upravši se za Freda 1893. godine, Katarina je uzela prezime Hepburn i time postala prva „šokačka lady“, kako ju je prozvao Ivo Baletović. Po pričama starih baka i zapisima iz toga doba dalo se zaključiti da se Katarina vrlo dobro snašla u ulozi udane žene te je ubrzo postala omiljena u visokom engleskom društvu. Također se u nekim izvorima navodi da su obitelji s obje strane negodovale, no nisu ih uspjele rastaviti. Balentović (1971: 70) navodi da je Katarina određeno vrijeme, „godinu i više“, provela u Engleskoj gdje je učila strani jezik i kako se ponašati u građanskom društvu. Vratila se potpuno promijenjena, uzdignute glave i u haljini po posljednjoj modi. Pričala je njemački, engleski i francuski jezik. Katarina je bila posebna o tome što nikada nije zaboravila gdje je rođena pa je tako svakodnevno radila na gradnji dobrih odnosa između došljaka i mještana Županje. Oršolić (2012: 20) navodi se da se kroz usmenu predaju govorilo da su im na svadbi u Engleskoj svirali tamburaši. Isprva su stanovali u graničarskom čardaku, a kasnije se sele u kuću kod savskog nasipa koja je danas Obrtničko-industrijska škola. Može se reći da je Katarina bila ta spona koja je ubrzala proces prihvaćanja i međusobnog poštivanja šokačko-slavonske, županijske i visoke građanske, engleske kulture i običaja. Fred i Katarina njegovali su europske građanske običaje, bavili su se sportom, odijevali su se po engleskoj modi, a istodobno su imali guske i patke te su se brinuli o svom imanju na selu (slika 3.)

Slika 3. Katarina Hepburn u dvorištu tvornice

Preuzeto s: <https://qtour.org/ima-jedan-granicar-boja-mu-je-plava/tvornica-tanina-i-pojava-sporta-u-zupanji/> 4.9.2022.

Nakon Fredove smrti, Katarina je ostala u Županji, ali se povukla iz javnog života. S obzirom da tvornica nije radila i da je prostor oko nje obrastao raslinjem i korovom, a na vratima i prozorima pohvatila se paučina, Katarina je svoje dane provodila na svom imanju baveći se onim aktivnostima koje je radila i prije udaje. Iako je i za Fredova života Katarina hranila životinje i držala kokoši, patke i pure, nakon njegove smrti posebno se posvetila tome. Držala je vrt urednim, sadila je cvijeće i jagode te se brinula o velikom prostoru gdje je boravila sa sestrom i sluškinjom, s obzirom da ona i Fred nisu imali djece. Tvornica je propala, materijal je rasprodan, a čak se i drvena ograda počela urušavati. Na mjestu nekadašnje tvornice nalazila se parcela s tek ponešto materijala koja je prazna stajala aludirajući na raspad jedne industrije. Godine 1947., piše Balentović (1971: 72), Katarinu su posjetili županjski nogometaši s molbom da im pokloni zemljište bivše tvornice za izgradnju sportskih terena. Katarina je 18.3.1947. darovala zemljište i prostore nekadašnje tvornice tanina gradu Županji da bi se izgradili prostori za bavljenje sportom. U ugovoru stoji „Danas se na tom zemljištu nalazi „Spomen stadion prve nogometne lopte u Hrvatskoj“ Nogometnog kluba „Graničar“ te tereni Teniskog kluba „Županja 1881.“. „Ovim činom uvelike je potpomogla razvoju sporta u Županji. Na prvoj utakmici bila je među publikom, a svjedoci kažu da je sa suzom u oku izjavila: „Da, nekad je tu bujao drukčiji život... I igrala je lopta...Sada, eto, opet...“. Nakon konfiskacije imovine i protjerivanja iz kuće, prostore tvornice darovala je Gradu. Katarina je spakirala svoje kofere i otputovala u Englesku gdje ju je dočekala Fredova obitelj. O Katarini više nije bilo ni traga ni glasa sve do javljanja o njezinoj smrti. Iako nema puno zapisa o njenom životu u Engleskoj i posljednjim godinama, postoji podatak da je Katarina preminula 15.12.1954. u 80. godini života u Suttonu.

5. Županja – kolijevka sporta

Prva šokačka lady ostala je zapamćena kao velika ljubiteljica sporta. Fred i Katarina su nakon ženidbe boravili su stambenom prostoru stotinjak metara od tvornice koja je bila ograđena drvenom ogradom. Prostor tvornice prostirao se na 8 ha te je dosta prostora bilo slobodno za obavljanje raznih djelatnosti ili za zabavu. Englezi su njegovali svoje običaje pa su tako prostore tvornice počeli koristiti da bi igrali sport. Promoviranje građanskih običaja i

hobija zainteresiralo je domaće stanovništvo, posebice radnike koji su radili u tvornici pa su se tako postepeno i oni počeli uključivati u igru. Time je Županja i društveno bila sve bliže definiciji grada. Aktivnosti kojima su se iz zabave bavili bili su nogomet, tenis, mačevanje, kriket, polo i lov. Englezi su potrebnu sportsku opremu dopremali iz svoje domovine, a zatim su ju počeli izrađivati i ovdje od materijala koji su imali. U gradu su se pojavljivali tereni, prostori za igru, a nerijetko su to bili i improvizirani prostori pa su tako nogomet igrali na ulici, na poljima i sličnim mjestima. Nogomet je bio timski sport i idealna prilika upoznavanje i druženje domaćeg stanovništva (ponajviše radnika) i stranaca. Postoje zapisi da su lokalni mladići igrali „pravi engleski nogomet“, dok su im Englezi bili učitelji i suigrači. Englezi su bili vješti i u mačevanju pa tako lokalno stanovništvo, koje sablju nije vidjelo od odlaska Osmanlija, pokazuje zanimaciju i za tom vještinom. Osim mačevanja, igrao se i kriket, a jedna od najčešćih aktivnosti bio je lov. Katarina i Fred Hepburn bili su nositelji društvenog, kulturnog i sportskog razvoja Županje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

5.1. Nogomet

Otvaranje Tvornice tanina Županji nije donijelo samo razvoj u vidu novih radnih mjesta, već i novih oblika zabave. Iza zatvorenih vrata tvornice, Englezi su igrali brojne igre, među kojima je bio i nogomet. Domaće stanovništvo, u početku je samo gledalo, no kasnije su zaigrali zajedno s Englezima. „Po iskazu Đ. Nikolića, odjeća u kojoj su igrali nogomet bila je: uske hlače, cipele pravljene specijalno za nogomet, nalik budućim kopačkama, obične košulje sa zavrnutim rukavima.“ (Balentović, 1980: 29). Oni su donijeli i prvu nogometnu loptu (slika 4.) u Hrvatsku koja je sasvim slučajno došla u posjed Županjaca.

Slika 4. Prva nogometna lopta

Izvor: <https://hns-cff.hr/news/12657/otkrivanje-spomenika-prvoj-nogometnoj-lopti-u-hrvatskoj/>
9.9.2022.

U to vrijeme nije bilo trgovina pa su ljudi osnovne namirnice, poput mlijeka i jaja, kupovali od svojih sugrađana koji su imali kokoši i krave. Isto je svake večeri radio i učitelj iz Županje, Mirko Šarčević da bi prehranio svoju obitelj. Odlazio je kod Antuna Oršolića kojeg su svi znali pod nadimkom čika Tuca, koji je u svojoj radionici imao vrlo čudan držač za alat okruglog oblika. U početku nitko na njega nije obraćao pažnju, no pojava Engleza i priča o igrama s loptama, zainteresirala je Šarčevića za taj predmet za koji je odmah shvatio da se radi upravo o lopti. Čika Tuci je ona ostala od očuha koji ju je dobio na poklon od Engleza. Naime, kad su oni došli u Županju i započeli gradnju nove tvornice, nekoliko mladića obuklo se u kostime Turaka te tako otišlo običi i pozdraviti nove pridošlice, a oni, da bi im zahvalili na gesti, poklonili su im jednu od lopti koju su koristili za igranje, Županjcima tada, nepoznatog sporta. Očuhu čika Tuce, ona se brzo probila i ispuhala, a on je izrezao jedan režanj s nje da bi ju koristio kao držač za alat, čavle i slično. Šarčević i prijatelji su potom preuzeli loptu, natopili ju u lanenom ulju, zakrpali i napumpali te nastavili igrati s njome. Prva javna nogometna utakmica u Hrvatskoj, odigrana je tek 1295. u Zagrebu, 15 godina nakon prvog igranja nogometa u Županji. Godine 1980. održana je svečana sjednica Nogometnog saveza Hrvatske na stadionu Nogometnog kluba „Dinamo“. Šarčević, zajedno sa svojim prijateljem s kojim je otišao na sjednicu kao predstavnik prvog županjskog nogometnog kluba „Graničar“, iskoristio je priliku da bi prezentirao svoju loptu. Tom je prilikom komadić kože s lopte poslan na analizu u Frankfurt koja je pokazala da je ona stara između 100 i 115 godina, čime je potvrđeno da je ona prva nogometna lopta u Hrvatskoj. Javnost ju je imala priliku vidjeti na proslavi 100 godina igranja nogometa u Hrvatskoj, priređenoj u Županji iste godine kada je organizirana izložba razvoja nogometa. Tom je prigodom postavljen i spomenik prvoj nogometnoj lopti na Trgu kralja Tomislava, što je djelo kipara Ivana Hermana, no on je uništen u ratu i više nikada nije obnovljen. Kipar Krešimir Rod, 2015. izradio je novi spomenik koji je postavljen na Trgu kralja Tomislava. Oblikovan je kao slovo Z kojemu lopta, koja je napravljena prema izgledu one prve koja se danas čuva u Zagrebu, zamjenjuje kvačicu da bi gledateljima spomenik izgledao kao slovo Ž, označavajući pri tom Županju iz koje je i potekla prva nogometna lopta.

5.1.1. Nogometni klub „Graničar“

Odlaskom Engleza iz Županje, oko 1912., rijetko tko je nastavio igrati igru s loptom kojoj su ih naučili – nogomet. Šest godina kasnije, ona je ponovno zastupljena u narodu. Ilija

Lovrić, svima poznatiji kao Lika, vratio se u Županju te s mladima podijelio nova iskustva. Postavio je po dvije cigle nasuprot jedna drugoj, a cilj je bio progurati loptu između njih. Time je stvorio improvizirane golove. Lopte s kojima su igrali bile su krpenjače – kako im i naziv kaže, napravljene su bile od krpa. Da bi one duže izdržale, počeo se izrađivati *mantl*, što je bio vanjski dio lopte koji se izrađivao od platna za vreće. Za dušicu lopte, upotrebljavani su mjehuri svinja i goveda. No 1920., u Županju je donesena prava nogometna lopta od kože, koja je potaknula sve više ljudi da se bave ovim sportom. Kako je interes rastao, tako je rasla i potreba za udrugom koja će okupiti sve nove nogometaše. Stoga, osnovan je Nogometni klub „Graničar.“ S obzirom da u početku nije imao svoje prostorije, svi važni zapisi ostajali su kod vodećih ljudi kluba koji su često zaboravljali proslijediti ih onima koji su ih nasljeđivali. Zbog toga se u početku nije mogao odrediti niti točan datum njegova osnivanja jer je mnogo dokumenata nedostajalo. Književnik Ivo Balentović smatra da je službena godina osnutka 1921., što je i napisao u prvoj monografiji vezanoj za „Graničar“, a tadašnji nogometaš Đuka Verner da se pak radi o godini dana ranije, 1920. jer su tijekom nje održane tri javne utakmice. Ipak, niti jedan ne nudi konkretan datum. On je utvrđen tek 1995. godine, no Skupštine NK „Graničara“ nije zaslužna za to. Odluku o točnom datumu osnivanja kluba, donio je Ivo Balentović – Beli 21. prosinca te godine na proslavi povodom obilježavanja 75 godina postojanja kluba i 115 godina igranja nogometa u Hrvatskoj, a skupština ju je jednostavno prihvatila. No, kada je i protiv koga odigrana prva službena utakmica „Graničara“, još uvijek nije poznato. Željko Batarilović u svojem djelu *Županja – kolijevka hrvatskog nogometa* (2005: 52) navodi da se ona odigrala krajem srpnja 1920. protiv NK „Hajduk“ iz Orašja. No, djelo Zvonimira Stjepanovića *100 godina Graničara iz Županje i 140 godina igranja nogometa u Hrvatskoj* (2021: 27) drži se riječi Đuke Vernera koji je opisao prvu utakmicu u rujnu iste godine protiv Željezničkog sportskog kluba Vinkovci. Ivo Balentović pak piše da je to ipak bila 1921. godina protiv „Hajduka“ iz Orašja. Ipak, ne postoje zapisi koji će nam potvrditi tko je od njih u pravu, ali postoje oni prema kojima je Orašje ugostilo Županju u njihovoj trećoj utakmici. Na njoj su Županjci pokazali izniman talent i tako već u prvom poluvremenu zatresli mrežu domaćina, što je izazvalo svađu između momčadi, a nogometaši „Hajduka“ napustili su teren i time upisali poraz. Za prve utakmice birao se upravo ovaj klub zbog blizine mjesta iz kojih dolaze. S obzirom da tad nije bio razvijen javni prijevoz u Županji, nogometaši su morali putovati seljačkim kolima ili starim kolima koje su morali sami plaćati jer za jedan mladi klub financijski su izazovi bili veliki. Nije bilo mogućnosti da se napravi postor za ovaj sport, a vrlo teško je bilo kupiti i opremu za njega. Zato se već 1922., nije išlo na natjecanja. Iste je godine promijenjen naziv kluba u

„Jadran.“ „Jadran“ sljedeće godine dobiva nove vratnice te klub ponovno započinje s utakmicama. Godine 1927., klubu se vraća izvorno ime „Graničar“ te pod njime postaje članom Osječkog nogometnog podsaveza osnovanog tri godine ranije. Sve do te godine, on nije igrao prvenstvene utakmice, a njegovi su igrači igrali kao gosti obližnjih klubova, ponajviše „Hajduka“ iz Orašja. Učlanjenjem u Podsavez, registriraju se i prvi igrači iz „Graničara“ među kojima je bio i Đuka Verner. Ubrzo je i na vratnice stavljena prva mreža, što je dalo konačan izgled gola. U tom su vremenu uz „Graničar“ postojala još dva kluba, „Jadran“ i „Sloga“, no nisu bili registrirani i vrlo brzo su nakon osnivanja, zatvoreni. Klub je igrao mnoge utakmice, neke je gubio, a u nekima je pokazao zavidnu kvalitetu. Stoga, sve se više mladića upisivalo, no nisu mogli igrati svi odjednom. To je potaknulo oformljavanje druge momčadi 1933. koja je odigravala utakmice u obližnjim mjestima. Već iduće godine, obje su momčadi išle na mnogo utakmica, a prva je zabilježila drugo mjesto na 4. župi Osječkog podsaveza iza „Šimšira“ iz Orašja koji je na prvo mjesto zasjeo s jednakim brojem bodova, ali većom gol razlikom. Odličnim utakmicama, „Graničar“ je zaslužio svoje prve tribine sagrađene čije je svečano otvorenje posjetilo više od 1000 gledatelja. Nakon par godina, ponovno je promijenjeno ime kluba. Sada je njegov naziv bio „Športski klub Croatia“ te kao i kod prve promjene, nisu zabilježene bitnije utakmice. Do 1940., većina igrača proslavila je 15/20 godina bavljenja sportom, što je obilježeno proslavom na kojoj su im dodijeljene plakete te njihove karikature. Godine 1939., na Godišnjoj skupštini, klub je ponovno nazvan „Graničar“ te se od tada do danas, više nije mijenjao. Slijede ratne godine kada se aktivnost kluba znatno smanjuje zbog velikih financijskih problema, što je dovelo i do vremena kada je klub samo postojao, ali ne i djelovao. Takva je situacija potrajala sve do 1945., kada se svijet polako oporavlja od rata pa se tako polako počinje i trenirati. Upisuje se velik broj novih članova, što je vodeće ljude kluba potaknulo na traženje prostora gdje bi se izgradilo novo igralište. Prostor je pronađen na mjestu bivše Tvornice tanina, čija ga je vlasnica, Katarina Hepburn, poklonila „Graničaru“ upravo za svrhu izgradnje nogometnog stadiona. Tijekom gradnje, Županji su opet pokazali iznimnu slogu i trud da bi se napravilo ono potrebno. Svako kućanstvo u gradu dalo je svoj doprinos, bilo to materijalom pomoći ili jednostavno svojim dobrovoljnim radom. 29. rujna 1946., službeno je otvoreno igralište na kojemu klub i danas trenira. Ubrzo je odigrana i prva utakmica na njemu i to protiv NK „Slobode“ iz Đakova. Iduće je godine otvorena i kuglana unutar prostorija kluba, a još jednu godinu nakon odigrana je jedna od najznačajnijih utakmica „Graničara“ bila je ona protiv „Dinama“ iz Zagreba u kojoj je županijski klub izgubio, no treba napomenuti da je protivnik tada bio prvak Državnog prvenstva. Novi prostor za treniranje uvelike je potpomogao u

nadolazećim godinama. „Graničar“ je igrao veliki broj utakmica, a držao se sredine na ljestvicama, uz poneke plasmane i na samom vrhu. Godine 1971., klub je proslavio svoj zlatni jubilej, tj. 50. godina svojeg postojanja. Iduće tri sezone, Županjci su pokazali izniman trud i rad koji ih je doveo na treće mjesto na ljestvici Slavonske nogometne zone. U sezoni 1975./1976., klub je iznimno napredovao i zauzeo prvo mjesto na ljestvici čime je dobio priliku za ulazak u Hrvatsku nogometnu ligu – Sjever. Prvu kvalifikacijsku utakmicu je izgubio, no pobjedom u drugoj, prilika je uspješno iskorištena. Nekoliko godina kasnije, osnovana je Hrvatska republička liga u kojoj se našlo posljednjih 6 ekipa među kojima je bio i Graničar. To je značilo prelazak u niži rang, nakon čega klub pada na niža mjesta. No, kriza nije dugo potrajala. Već 1986., bez i jednog poraza, našao se na samom vrhu ljestvice Regionalne nogometne lige Slavonije i Baranje, što mu je donijelo nastupe u Drugoj hrvatskoj ligi. Dvije sezone kasnije, vratio se u niži rang, a najvažnija utakmica, bila je ona sa splitskim „Hajdukom“ koji je upisao pobjedu. U to je vrijeme klub igrao s pet uzrasta, a svi su imali dobre rezultate. No, onda je stigao Domovinski rat i brojni igrači su nogometni teren zamijenili ratištem, a neki od njih su i poginuli. Oštećenje stadiona i stalne sirene opće opasnosti, otežavale su treniranje onima koji su ostali pa tako i odlaske na udaljenije utakmice. Najčešće se igralo s obližnjim klubovima, a često se događalo i da igrači na utakmicu dolaze iz obrane grada. Županjci su ipak pružili zadovoljavajuće rezultate, a oni su se nastavili i po završetku rata kada je klub završio na trećem mjestu Druge hrvatske nogometne lige – Sjever. 6. rujna 1995. osnovana je i navijačka skupina „Graničara“ koja se je nazvala „Olimpijci.“ U to vrijeme, niti jedan klub iz te lige nije imao nešto takvo, a oni su svoj klub pratili posvuda. Oni su, naravno, „Graničaru“ dali vjetar u leđa pa je već iduće sezone ušao u Prvu „B“ hrvatsku nogometnu ligu. Nakon toga su uslijedili nešto lošiji rezultati koji su klub vratili u treću HNL⁴ - Istok. Godine 2000. je obnovljen Spomen stadion prve nogometne lopte na kojemu su Županjci igrali, a izgrađeno je i pomoćno igralište. Uslijedilo je vrlo uspješno razdoblje za „Graničar.“ Kroz godine su rezultati bili većim dijelom zadovoljavajući, a počeo se osvajati i Županijski kup, što je potrajalo sve do početka pandemije Covida-19 kada se u klubu zabilježava nešto slabija aktivnost. Ipak, održana je i jedna od važnijih utakmica za Županijski klub. U listopadu 2020., ugošćen je splitski „Hajduk“. Nažalost, ekipa „Graničara“ je poražena, no Županjci ju pamte kao jedan iznimno velik događaj. Danas klub igra u Trećoj HNL, a u njemu su iznimno aktivni svi uzrasti, od onih najmanjih do najvećih.

⁴ HNL – skraćenica za Hrvatsku nogometnu ligu

Da je „Graničar“ klub koji je kroz svoju povijest pisao zapažene rezultate, govori i činjenica da je iz njega poteklo nekoliko kvalitetnih igrača. Prvi koji je iz redova županjskog kluba zaigrao u dresu Hrvatske reprezentacije bio je Mato Neretljak. Njegovim su stopama pošli i Nikola Mandić, Hrvoje Džijan i Luka Branšteter koji su igrali za mlađe uzraste. Iz Županje je potekao i Dario Župarić koji u svojoj karijeri ima zapisane nastupe za reprezentaciju Hrvatske do 21 godine i NK „Rijeke.“ Svoj je put nastavio u američkom klubu „Portland Timbers“, gdje igra i danas. Godine 2013., klub je dobio i jednu novu sekciju. Pod vodstvom sestara Ane i Ive Miličević, skupina djevojaka izrazila je želju da im se pruži prilika da i one zaigraju nogomet. Stoga je u proljeće iste godine osnovan „Ženski nogometni klub Graničar“. Prvu utakmicu, nogometašice su odigrale u Tolisi iste godine. Započele su prijateljskim utakmicama, a već 2015. zasjele su na prvo mjesto u kadetskoj i pionirskoj ligi Nogometnog središta Osijek. Tri godine kasnije, ŽNK „Graničar“ potpisao je Sporazum o međusobnoj suradnji i pomaganju sa ŽNK „Dinamo“ iz Zagreba, čime je započela međusobna razmjena igračica. Posebno se istaknula Martina Leaković koja i danas igra u Zagrebu, a okušala se i u mlađim uzrastima Hrvatske ženske nogometne reprezentacije. Kao i dečki, i djevojke bilježe brojne izvrsne rezultate. Prva javna nogometna utakmica odigrana je tek 1295. u Zagrebu, 15 godina nakon prvog igranja nogometa u Županji.

5.2. Tenis

Sredinom 19. stoljeća, kada se u Engleskoj započinje s igranjem nogometa, počinje i razvoj tenisa. U početku se igrao u dvoranama, a kasnije je prebačen na travnato igralište (eng. Lawn tennis). U istom vremenu, u Hrvatskoj se taj sport igrao samo na privatnim terenima u Zagrebu, a znali su ga zaigrati i časnici pokraj kasarni u većim gradovima. Međutim postoje dokazi da se tenis najprije počeo igrati u Županji. Kao i za nogomet, i za to su zaslužni Englezi. Godine 1881., u dvorištu pokraj uprave Tvornice tanina, njezini upravitelji i dioničari, među kojima je bio i Frank Hepburn⁵, udarali su nekim posebnim, dosad neviđenim, palicama bijelu lopticu. Tada su to nazivali „bijelim sportom“, a da bi im bilo zanimljivije, često su pozivali i domaće radnike da se zabave s njima. Jedan od prvih tenisača u Hrvatskoj, bio je inženjer Ivan Ferić iz Rijeke koji je tada radio u tvornici. Kroz otvore na ogradama oko tvornice, Županjci su gledali kako engleska gospoda igra neki novi sport. Njime su se bavili i Fred i Katarina Hepburn, koja je bila jedna od prvih hrvatskih tenisačica i jedna od glavnih promotora sporta u Županji. Ubrzo se i domaće stanovništvo okušalo u sportu. Organizirano bavljenje tenisom, u Hrvatskoj je započelo osnivanjem

⁵ Frank Hepburn, stariji brat Freda W. Hepburna

Zagrebačkog klizačkog društva i Hrvatskog akademskog športškog kluba, koji su prvi u svoje redove uključili i teniske sekcije. Prvi teniski teren, sagrađen je u Zagrebu, a zadovoljavao je sva pravila po kojem su građena igrališta u europskim zemljama, poput Mađarske i Austrije. Godine 1906. sagrađeno je osam novih terena u gradu na kojima su se odvijali i prvi službeni teniski mečevi. To je pridonijelo većem interesu ljudi za ovaj sport, što je rezultiralo osnivanjem Hrvatskog teniskog saveza 1922. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova, u Županji je s tenisom započeo i Hrvatski športski klub „Graničar“, u kojem se, osim nogometa i tenisa, moglo baviti i atletikom, biciklizmom, šahom, ali i kazališnom i glazbenom umjetnošću. S obzirom da se sve više ljudi željelo uključiti u „Graničar“, pojavila se i potreba za stalnim prostorom u kojemu će se ljudi moći baviti sportom. Stoga je Katarina Hepburn 1947. klubu poklonila zemljište tvornice tanina (koja je tada već dugi niz godina bila zatvorena) te je izrazila želju da se na njemu napravi nogometni stadion. Dvije godine nakon, sagrađen je stadion koji je u upotrebi i danas, a nosi naziv „Stadion prve nogometne lopte“, a iza njega, nalaze se teniski Teniskog kluba „Županja 1881.“ Pred kraj 20. stoljeća, izgradio se Blok „Stadion“ – kulturni centar kojemu je glavni cilj bio okupiti sve sportaše u gradu. U to je vrijeme djelovalo sportskih saveza na tom području, a najbrži razvoj doživio je nogomet. I ostale su se grane razvijale, no mnogo sporije. Aktivnosti djece, poticao je Savez sportskih školskih društava koji je organizirao brojna natjecanja za učenike. Općinski savez za rekreaciju „Partizan“ za radnike se pobrinuo organiziranjem radničkih sportskih igara, najčešće „Šećerijadu“ i „Pikijadu.“ Natjecatelji su se mogli pokazati u tenisu, stolnom tenisu, šahu, kuglanju i sl. Iako je tada sport bio vrlo zastupljen u Županji, teško ga je bilo održavati. To je malo mjesto u kojemu su ljudi još živjeli pretežito seljačkim životom. Zbog toga nisu mogli u dovoljnoj mjeri sami financirati svoje klubove i tako poticati otvaranje prijeko potrebnih sportskih objekata. Stoga, mjesne su zajednice sklopile sporazum o ulaganju financijskih sredstava da bi se oni izgradili i tako stvorili uvjeti za bavljenje sportom u Županji. Pomoću tog sporazuma, izgrađena je sportska dvorana uz današnju Osnovnu školu „Ivana Kozarca“ i zemljani teniski tereni koji su otvoreni na stotu godišnjicu igranja tenisa u Hrvatskoj koja se održala upravo u Županji, što je potaknulo pronalazak prve nogometne lopte. Tom je prigodom otvorena i svečana izložba na kojoj su prikazani do tada prikupljeni materijalni dokazi koji svjedoče o igranju tenisa, kao što su stari reketi i loptice. Održan je i turnir na kojemu su nastupili tadašnji najbolji tenisači u Hrvatskoj: Josip Palada i Mima Jaušovec. Proslava je završena otkrivanjem spomenika u obliku teniskog reketa u čijem se središtu nalazi tenisač u svojem zamahu. Izradio ga je poznati kipar Ivan Herman.

5.2.1. Teniski klub „Županja 1881“

Nakon spomenute proslave, nekoliko tenisača amatera u Županji odlučilo se na osnivanje teniskog kluba. Iz tog razloga je 15. svibnja 1982. godine, osnovan Teniski klub „Županja 1881“, a za prvog predsjednika izabran je Viktor Primorac. U to je vrijeme osnovan i Teniski savez Slavonije i Baranje, a županjski je klub odmah postao član. Iste godine kada je i nastao, klub je organizirao svoj prvi turnir na kojemu je nastupilo svega 16 natjecatelja. Sve je više građana pokazivalo interes za ovaj sport, zbog čega je već 1983. započela i škola tenisa u Županji uz veliku pomoć i podršku Teniskog kluba „Vinkovci.“ S obzirom da je članova bivalo sve više, pojavio se problem s terenima na kojima su građani vježbali. Županja je tada imala samo dva terena, što nije bilo dovoljno u odnosu na broj članova. Razmatrali su se brojni prostori za izgradnju novih igrališta, no niti jedan nije u potpunosti zadovoljio potrebe kluba. Unatoč tome, igrači su pokazivali izniman trud i motivaciju. No, ubrzo ih je zaustavio Domovinski rat. Županja je pod općom opasnošću provela 1261 dan što je uvelike otežalo sve aktivnosti u gradu, pa tako i one teniske. Ponekad su građani znali naći da bi odigrali jedan ili dva seta, dok ih zvuk sirene nije potjerao na sigurnija mjesta. I tako su nastavili slijedeće četiri godine. Rat je napokon završio 1995., a teniski je klub ponovno započeo s radom. Započelo se i s projektom izgradnje novih igrališta koji su bili nužni za daljnji razvoj ovog sporta. Nakon što je Gradsko poglavarstvo dalo klubu potrebno zemljište, dobivene su i sve ostale potrebne suglasnosti te građevinska dozvola koje su bile potrebne za početak realizacije ove prijeko potrebne ideje. Naravno, jedan ovako velik projekt u jednom malom gradu nije bio ni malo lak. No, uz razne financijske i materijalne donacije, Županjci su pomagali i u samom procesu izgradnje terena. No, kako god bilo, projekt je uspješno završen 1997. na prostoru bivše Tvornice tanina uz nogometni stadion. Sagrađeno je sedam zemljanih terena, od kojih su tri imala i suvremenu rasvjetu. Na zemljištu se nalazio i sanitarni čvor zajedno s dvije svlačionice, uredom, prostorom za druženje i mini kuhinjom, a kasnije je dodano i grijanje u prostorije. Teniski centar svečano je otvoren 29. kolovoza 1997. godine kojemu su prisustvovali brojni gosti, među kojima su bili i župnici dvije županjske župe i tom prilikom blagoslovili novoootvoreni sportski centar. Time je pružena prilika tenisačima da postanu bolji i, kao njihova sugrađanka Darija Klaić koja nije imala savršene uvjete, budu na vrhu ljestvica. Klub je upisao i velik broj članova, među kojima je bilo i mnogo žena i djece. Županja je sada imala dovoljan prostor za održavanje teniskih turnira stoga više nije bilo potrebe da se koriste igrališta u Vinkovcima kao do sada. Tako je započela i dugogodišnja tradicija održavanja

Otvorenog prvenstva Županje koje se organizira svake godine na Dan grada 29. kolovoza. Godine 2000., iz TK „Županja 1881“ nekoliko članova kluba položilo je ispite za suce zbog čega je županjski klub sada imao sve preduvjete za organizaciju natjecanja. Od 2005. do 2017., klub je imao manji broj članova, zbog čega nije bilo mnogo ni aktivnosti. Godine 2018. se upisuje nešto više tenisača, a sljedeće godine, nastupili su u trećoj Hrvatskoj teniskoj ligi, gdje su prikupili dovoljan broj bodova za zauzimanje drugog mjesta na kraju sezone. Igrači su nastavili jednakim tempom i danas, a u cilju im je do kraja ove sezone (2022.) zaigrati i u drugoj Hrvatskoj teniskoj ligi.

5.3. Ostali sportovi

Spačvanske šume bile su bogate florom, ali i faunom pa tako ne čudi da je jedan od zastupljenih sportova bio i lov. Osnovna divljač koja se lovila su bili fazani i zečevi, a ponekad i srne, jeleni i divlje svinje. Dokazi o bavljenju ovim sportom su fotografije (slika 4.) i usmena predaja. Godine 1908., osnovano je i Lovačko društvo u Županji.

Slika 5. Fred i Katarina Hepburn s prijateljima prije lova

Izvor: Fototeka Zavičajnog muzeja Stjepan Gruber

U zgradi današnje Obrtničko-industrijske škole, nekadašnje rezidencije Hepburn, 80-ih godina prošlog stoljeća pronađeno je nekoliko sablji. To je dokaz igranja mačevanja u Županji. O ovom sportu nema puno zapisa i istraživanja pa je nemoguće zaključiti kada se pojavio i tko

su bili prvi mačevaoci. Englezi su također Županjce upoznali s kriketom i polom, a postoje dokazi i o igranju bilijara u privatnim prostorima.

6. Miješanje kultura

Ako se promišlja o određenoj kulturi, potrebno je promišljati i o čovjeku koji stvara i njeguje tu kulturu, a samim time potrebno je razumijeti osnove o ljudskom identitetu. Stoga, ovo poglavlje započinje s identitetom. Identitet je skup značajki i karakteristika koje jednu osobu ili skupinu čine posebnom, specifičnom. Te značajke pojedinci smatraju samo sebi svojstvenima i po tome se razlikuju od okoline. Identitet se stječe procesom socijalizacije. Pojam socijalizacija stvorio je francuski sociolog Emile Durkheime. Može se opisati kao odnos pojedinca prema okolini, proces stjecanja stavova, sustava vrijednosti, i usvajanja društvenih normi određene kulture u kojoj se nalazi. Socijalizacija se dijeli na primarnu i sekundarnu. Primarna socijalizacija odnosi se na dio života pojedinca u kojem on uspostavlja prvi kontakt sa svojom okolinom u najranijim godinama. Sekundarna socijalizacija odnosi se na period života pojedinaca u kojoj osoba uči kako se ponašati u određenim situacijama i kako biti dio društva. Identitet koji se usvaja primarnom socijalizacijom u prvim godinama života, naziva se primarnim identitetom, a onaj koji se usvaja tijekom sekundarne socijalizacije, sekundarnim. Rođenjem se djetetu, na temelju njegovih bioloških značajki, određuje pripadnost rodu i spolu. Upoznavajući sebe, dijete stvara vlastiti identitet. Sekundarni identitet vidljiv je kroz odabir zanimanja i stil života. Različite okolnosti, socijalne interakcije i životne prilike različito djeluju na pojedince, pa samim time postoji raznolikost zanimanja i poziva. U identifikaciji, veliku ulogu igra slika o samom sebi koju individue imaju. Na osnovu toga, a i iz drugih zapažanja stvara se slika u očima drugih. Ljudska narav je promjenjiva, čovjek je sklon evoluiranju, učenju i prilagođavanju pa je nemoguće odrediti jedan identitet. Identiteti se mijenjaju odrastanjem, sazrijevanjem i prihvaćanjem stvarnosti oko sebe. Identitet je zbog svoje složenosti jedan od najvažnijih socioloških zanimanja u 20.st. 1970-ih godina, fokus sociologije prelazi s individualnog na kolektivno. Tijekom 80-ih godina 20. stoljeća javljaju se društveni pokreti koji uzimaju velik zamah u određenoj publici. Primjer su feminizam i pokreta za zaštitu okoliša, koji privlače velike mase. Zbog svoje snage i utjecaja, društveni pokreti postali su glavna zanimacija u društvenim znanostima. Sve više se spominje novi pojam - „kolektivni identitet“. Sociolozi počinju proučavati kolektivni identitet da bi doznali na koje načine se mobiliziraju resursi, kojim procesima nastaju društveni pokreti te kojim

pravicima i utjecajima se šire. Da bi se razumio kolektivni identitet, mora se znati da postoji više vrsta identiteta. Podjela identiteta vrši se na osobni, društveni i kolektivni. Oni se preklapaju i ovise jedni o drugima. Osobni identiteti su karakteristike i osobine koje osoba pripisuje sama sebi, to jest to su samooznake i samoatribucije koje pojedinac smatra važnima. On se sastoji od onih karakteristika za koje pojedinac smatra da ga razlikuju od drugih, a ujedno može pripadati nekom kolektivu ljudi koji također imaju te osobine.

U ranom djetinjstvu počinje se stvarati slika o sebi, počinje se biti svjestan vlastitog postojanja i svoje uloge u svijetu. S tom sviješću počinje formiranje individualnog identiteta. Individualni identitet je odgovor na pitanje „Tko sam ja?“, a društveni identitet odgovor na pitanje „Tko smo mi?“. Društveni identiteti su identiteti kojima se ljude smješta u društveni prostor na osnovu njihovih karakteristika u usporedbi s drugim ljudima. Temelje se na utvrđenim društvenim ulogama, kao što su policajac ili otac, a u širem smislu u društveni identitet spadaju kategorije poput rodne, etničke i nacionalne. Društveni identiteti se također nazivaju identiteti uloga ili kategorija. Pojam „kolektivni identitet“ prvi je upotrijebio sociolog i psiholog Alberto Melucci. Njime se podrazumijevaju pojedinci koji imaju zajednički cilj i/ili snažno željenu promjenu i koji su spremni iskoristiti priliku za promjenu, stvaraju zajednički identitet kao grupa koja odražava njihove kolektivne vrijednosti, uvjerenja i ciljeve. Kolektivni identitet temelji se na zajedničkom smislu jedinstva ili tzv. „mi-bitnosti“ koja je usidrena u stvarnim ili zamišljenim zajedničkim karakteristikama i iskustvima među onima koji pripadaju toj grupi, a u odnosu ili nasuprot jednom ili više stvarnih ili zamišljenih skupova onih koji su drugačiji od njih. Kolektivni identiteti razlikuju se od društvenih i osobnih identiteta. Kolektivni identitet ne mora biti dio postojećih društvenih identiteta. Kolektivni identiteti često pojavljuju, nadograđuju i razvijaju. Nisu čvrsto ukorijenjeni u prethodnim društvenim kategorijama, s obzirom da pojedinac može mijenjati okolinu i društvo, tj. može postati dio drugog kolektiva ili društva koje nije njegovo matično. Te promjene česte su kod onih pojedinaca koji se tijekom formiranja vlastitog identiteta nađu pod utjecajem velikih povijesnih promjena ili prosvjednih događaja. Za društvene pokrete specifičan je osjećaj povezanosti, pripadanja i razumijevanja među pripadnicima. Kolektivni identitet je preteča evolucije društvenog pokreta. Udruživanjem i skupljanjem motiviranih pojedinaca, stvara se skupina ljudi koji ohrabreni nastoje postići određene ciljeve i riješiti probleme. Osjećaj zajedništva i pripadanja važan je čimbenik u formiranju društvenih pokreta. Formiranje kolektivnog identiteta dinamičan je razvojni proces u kojem pojedinci uspoređujući vrijednosti i ciljeve dolaze do zaključka o vlastitim karakteristikama koje kasnije

bivaju karakteristike tog kolektivnog identiteta. Te karakteristike su atributi, tj. vanjski izgled društvenog pokreta preko kojeg oni unutar i izvan društvenog pokreta mogu prepoznati njega i njegove prioritete. Najčešće se izražava kroz kulturne materijale ili artefakte poput imena, simbola, rituala, praksi i dr. Predmeti preko kojih izražavaju pripadnost određenom kolektivu su najčešće rekviziti, odjeća, pribadače, slike, logotipi ili ikone. Ovim materijalima se promiče grupno sudjelovanje, osjećaj ponosa, prisutnost u javnosti, promidžba i slično. Društveni pokreti bili bi teško izvedivi bez kolektivnog identiteta. Ukoliko pojedinci osjećaju da svojim individualnim identitetom pripadaju u jedan veći kolektivni, vrlo je vjerojatno da će se angažirati i biti predani ciljevima kolektiva, a na tome se radi učestalim kontaktom, socijalizacijom, međusobnim razumijevanjem i bodrenjem, interakcijama i dr. Ciljevi društvenog pokreta postaju individualni ciljevi, a novonastali odnosi, prijateljstva i poznanstva postaju smislenima. „U slučajevima kada se pridruže povezane mreže pojedinaca, grupa i/ili organizacija, članstvo se može brzo proširiti i diverzificirati. Na povijesnoj i evolucijskoj razini kolektivni identitet jedan je od najvažnijih alata za opstanak ljudi.“ (Kovačević, 2022: 6).

Na identitet uvelike utječe i prostorni smještaj. Mjesto rođenja i mjesto prebivališta imaju velik utjecaj na oblikovanje identiteta, ponašanja i prihvaćanja društvenih obrazaca. Rođenjem se postaje dio društva koje ima svoju kulturu i običaje, pa tako to društvo i kultura postaju čovjekovi. Simboli jedne kulture, načini razmišljanja i djelovanja, duhovne vrijednosti i drugo razlikuju se od ostalih kultura. Kulture imaju sposobnost prilagođavanja i fleksibilnosti pa tako često dolazi i do miješanja kultura. Kultura nema stroge granice, nju njeguju i oblikuju ljudi, a ljudi su skloni promjenama i evoluiranju. U prošlosti je očuvanje kulture, tradicije i običaja bilo teže nego danas. Danas postoje tehnologije koje preko fotografija i videozapisa čuvaju nematerijalnu imovinu poput pjesama, napjeva, recitacija i plesova. Prije mogućnosti stvaranja pisanih dokaza o postojanju nekih plesova i pjesama, kultura je ovisila o kapacitetu i mogućnosti pamćenja ljudi. Da ju ne bi zaboravili, čuvali su ju na način da su ju prakticirali i prenosili s generacije na generaciju. Nove tehnologije danas omogućile su trajan pisani trag o prošlosti naroda. Nove tehnologije, industrijalizacija i globalizacija omogućile su razvoj trgovine i naselja te lakše migriranje. Učestale migracije, kao posljedica čestih ratova i osvajanja, dovele su do miješanja stanovništva. Dolazi do transkulturacije – promjena u jednoj kulturi koje nastaju kao rezultat prihvaćanja elemenata iz neke druge kulture. Kulturološke promjene mogu biti uzrokovane inovacijama, okolinom, dodirima s drugim kulturama, vanjskim i unutarnjim utjecajima i sl. Miješanje kultura

fenomen je koji proizlazi iz razmjene i prihvaćanja različitih tradicija, praksi, uvjerenja, vrijednosti i simbola. Do miješanja kultura najčešće dolazi migracijom stanovništva, tj. etničkih skupina. Počeci miješanja kultura vežu se za prve selidbe stanovništva radi boljih životnih uvjeta. Ovo je podrazumijevalo preseljavanje zajednica na druge prostore te napuštanje dosadašnjih naseobina. Kulturni pluralizam omogućio je brže prihvaćanje različitosti u ponašanju i običajima. Definira se kao priznavanje jedinstvenosti različitih kultura kojim se potiče razvijanje vlastitih identiteta, sustava i vrijednosti u jednom većem. Multikulturalna društva odlikuju se kulturalnim pluralizmom na način da izražavaju toleranciju i uvažavanje drugih kultura, osporavajući univerzalnost kulture. Kulturni pluralizam bio je prisutan na prostoru županjske Posavine u prošlim stoljećima. Vladavina Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva snažno su utjecale na kulturu domaćeg stanovništva. Iz ovoga se javlja novi pojam – multikulturalizam. To je ideologija, tj. javna politika kojom se priznaje postojanje više različitih kultura u jednom sustavu, a cilj je informiranje, učenje i sustavno prihvaćanje različitosti. Ova ideologija zadržava stav da kulture, rase i etničke grupe zaslužuju priznanje njihovih razlika unutar dominantne političke kulture. Izuzetno je važno poznavati povijest, a kroz proučavanje povijesti proučavaju se i promjene koje sudjelovale na razvoj i kulturu jednog mjesta. Multikulturalizam zagovara sustavnu brigu o različitim kulturama i nacijama na jednom području. 2 su kritike vezane za multikulturalizam. Prva kritika je mišljenje da multikulturalizam naglašava interes i dobro manjinske skupine ispred općeg dobra. Zagovaratelji ove kritike smatraju da bi multikulturalizmom došlo do nesuglasja između etničkih ili rasnih manjina na nekom području. Primjer bi bio kada u nekoj državi ne bi bilo nacionalne jedinstvenosti i ujedinjenosti radi prevelikom odvajanja i razlikovanja među manjinama i kulturama koje su nastale upravo naglašavanjem važnosti i posebnosti svake od njih. Druga kritika odnosi se na umanjivanje jednakosti, a izdvajanje na osnovu pripadanja nekoj od grupa ili kultura. Ovo može dovesti do nepoštivanja jednakosti koja je osnovno ljudsko pravo. Neki znanstvenici također navode problem natjecanja tj. iskazivanja posebnosti između skupina koje može dovesti do sukoba pri određivanju važnosti svake od njih. Poštivanje kulturne, vjerske i jezične raznolikosti te uvažavanje manjinskih i kulturnih prava ishodište je zrelog i odgovornog društva koje shvaća da su razlike bogatstvo, a ne rascjep među pripadnicima kultura.

Životne navike, način rada i umetnute vrijednosti formirale su kulturu županjskog kraja kakva je danas. Osmanlije su nametnule svoju vjeru i dio stanovništva prešao je islam. Samim time

počeli su štovati druge običaje i vrijednosti. Mijenjanjem vjere, uzdrмали su temelje svog identiteta koji su stvarali od rođenja. Bili su spremni na promjene te su radili ono što je bilo „prikladno“ ili podobno u to vrijeme. Seljačko stanovništvo bavilo se poljoprivredom i poljodjelstvom u ruralnim obrisima grada. Gradili su prizemnice od prirodnog materijala, živjeli su skromno, „seljački“. Blatnjave ulice osvjetljavale su petrolejske lampe. Nakon kraja 19. Stoljeća, kada strani industrijalci dolaze u županjski kraj, naselja poprimaju odličja gradova, a samim time i kultura mora poprimiti obrise građanske kulture. Radilo se o uvođenju različitih običaja, poput mimohoda po selima i organiziranju zabava povodom blagdana, kao što je Nova godina. Bavljenje sportom, igranje bilijara, ispijanje čaja, vrtne zabave...sve te navike su donijeli Englezi, a domaće stanovništvo ih je prihvatilo. Također su se i doseljenici prilagodili seoskom načinu života pa su tako Fred Hepburn i Katarinu držali domaće životinje u dvorišta o kojima su se brinuli nakon igranja tenisa i nogometa. Prihvaćanje novih hobija i navika bilo je ključno za uspješnu suradnju došljaka i domaćeg stanovništva. Procesom socijalizacije učili su kako se sporazumijevati na drugom jeziku i kako neverbalno komunicirati.

Područje Županje stoljećima je mjesto na kojem su se pojavljivali različiti narodi donoseći sa sobom različite običaje i kulturu. Prihvaćanje noviteta te prilagođavanje i poštivanje bili su neizbježni procesi izuzetno važni za stanovništvo. Županja je stoljećima formirana u jedno multikulturalno i multietničko središte.

6.1. Tragovi engleske kulture

Županja je nakon dolaska Engleza počela poprimati nove društvene tvorevine. Krčenje šuma rezultiralo je pojavljivanjem raznih polja i ledina, savršenih za obradu tla i gradnju cesta. Za gradnju cesta koristile su se klade, letvice i panjevi iz šume. Tim potezom, stvarali su nova radna mjesta vezana za gradnju infrastrukture i preradu drvne građe, a stvarali su tako temelje za razvoj grada. Cestovni promet omogućio je lakši transport ljudi i materijala, a time se Županja otvorila za trgovinu, gradnju većih zgrada, otvaranje obrta i dr. Godine 1882., osnovana je prva Štedna i pripomoćna zadruga, a 1885. godine se s potporom Tvornice tanina nabavlja prva vatrogasna oprema pa se ova godina može smatrati i početkom osnivanja vatrogasnog društva koje je formalno osnovano dvije godine kasnije. Okolnosti osnivanja DVD-a u Županji opisane su u zagrebačkom „Šumarskom listu“. 31. svibnja 1886. Godine, u Tvornici tanina, dogodio se požar u kojem je u potpunosti izgorjela strojarnica tvornice. S

obzirom da je Tvornica poslovala dobro, problem je vrlo brzo riješen te je sređena nova strojarnica, no ponavljajući požari, uključujući požar u tvornici bačava 22. travnja 1891. u kojem je tvornica u potpunosti izgorjela, bili su povod i znak za potrebom osnivanja Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Županji (Bašić, 2021, prema Pešić, 2006: 26). Na osnivačkoj skupštini upisano je 39 članova i svi su bili iz Županje. Na web stranici DVD-a Županja, navodi se da je Frank Hepburn poklonio društvu 250 forinti. Prvi požar je gasilo 30-ak vatrogasaca i to 195 dana od osnutka društva. Godine 1890., kupljena je prva štrcaljka koja se danas čuva u prostorima u vlasništvu DVD-a. Godine 1889., osnovano je i Učiteljsko društvo, a kasnije su otvorene prva ljekarna Augusta Kozjaka i prva tiskara Viktora Brunschmida. U Zavičajnom muzeju Sjepan Gruber u Županji, čuvaju se predmeti iz prve apoteke, a nalaze se u originalnoj vitrini. Također su se otvorile i dvije pošte. Prijelaz između 19. u 20. stoljeće važan je jer se u to vrijeme u Županji osnivaju ugostiteljski objekti, kao što su svratišta i gostionice. Ovo je početak modernog ugostiteljstva u ovom kraju. U to vrijeme u Županji se otvara prvi hotel koji je bio u vlasništvu obitelji Weinberger. Priča o obitelji Weinberger počinje prvom polovicom 19. stoljeća kada se Rabbi Leopold Weinberger, sa suprugom Charlotte, doseljava iz Slovačke u Županju. Imali su dva sina, Jakoba i Jozefa, koji su bili izuzetno sposobni pa su u svoje vrijeme surađivali s poslovnim ljudima iz Engleske koji su sagradili tvornicu tanina. Tvornica tanina privukla je doseljenike, a braća Weinberger uvidjela su mogućnost zarade u iznajmljivanju soba u prenoćištu. Nisu bili svjesni da će to postati jedna od najvažnijih građevina u Županji koja određuje vizuru grada. Brzo su stekli bogatstvo ulaganjima i otvaranjem trgovina u Županji i okolici. Josip je imao sina Emila koji je 1914. pošao kao jednogodišnji dobrovoljac u rat. Tragično je završio, a o njegovom ukopu pisao je i Jutarnji list 15.2.1916. godine. Cijela obitelj Weinberger sahranjena je u vlastitom mauzoleju na županjskom groblju. Na županjskom groblju također postoje i grobovi stari stotinu godina na koja su ispisana strana imena. Najpoznatiji je grob Engleza prezimena Miller koji se ubio 1893. godine. Pričalo se da se zaljubio u „seosku namigušu“ koja je izvukla sav novac od njega i uvalila ga u probleme, a on s obzirom da nije pronašao izlaz, odlučio se za taj nesretan čin. U nekim izvorima se spominje da je sve svoje dionice prepisao na Fredericka Hepburna. Njegov grob i danas stoji očuvan na županjskom groblju.

O njihovom značaju na urbanizaciju Županje govori i činjenica da se 1895. godine isključuje električna rasvjeta, a vraća petrolejsko osvjetljenje uslijed kvara na jednom od generatora u Tvornici tanina. Prestanak rada tvornice značio je i prestanak električnog osvjetljenja u Županji sve do 1950. godine „kada započinje potpuna elektrifikacija Županje i cijele županjske općine“ (Bašić, 2021: 11). Podsjećam da je u radu već navedeno da su

dijelovi Županje bili osvjetljeni zahvaljujući velikom kapacitetu Tvornice tanina za proizvodnjom električne energije. Tvornica tanina bilo je ishodište rađanja naprednih radničkih pokreta u Županji, s obzirom da se u tvornici nalazio velik broj radničke klase. Andrija Kozarac bio je radnik koji je 1918. godine u svom stanu organizirao skupljanje radnika, ponajviše iz tvornice tanina i tvornice bačvi. U Županji se održalo nekoliko radničkih štrajkova, i to 1919., 1920., 1924. i 1926. Štrajkovi su bili znak solidarnosti sa štrajkom željezničara, ali radnici su također zahtijevali i više nadnice i veće plaće u tvornici. Teški uvjeti i dugo radno vrijeme doveli su do tih negodovanja, no može se reći da su većinom bili zadovoljni, posebice kada je Fred Hepburn preuzeo brigu o radnicima. Fred je brinuo siromašnima i onemoćalima, a radnici su čak imali i životno osiguranje. Strani doseljenici donijeli su urbane životne navike koje su se odrazile na mentalitet, svakodnevicu, zanimanja i kulturni život Županjaca. Neka od novih prezimena bila su Bačoka, Nemeč (i danas postoji), Brunschmidt, Švagl i drugi. Emil Bačoka 1890. doveo je prvi bicikl u Županju – veloseped koji se danas čuva u Zavičajnom muzeju Stjepan Gruber. Emil i Fred Hepburn bili prvi koji su vozili automobile po županjским ulicama. Dugo nakon Fredove smrti nije se pojavio novi automobil na županjским sokacima.

Miješanje kultura i prihvaćanje stranih običaja probudilo je i potrebu za očuvanjem domaće, seoske kulture. U Juzbašić (2004: 13) navodi se da je etnolog Milovan Gavazzi izdvojio sljedeće osobitosti panonskog područja s kraja 19. stoljeća: prizemne seljačke kuće, odijevanje širokog kroja od materijala domaće proizvodnje poput lana, tekstil šareno tkanih ili vezanih ornamenata i dr. Tipična nošnja županjskog kraja počela je poprimati druga obilježja. Počele su se nositi svilene pregače s malo zlatnih detalja, za razliku od starih s puno zlatnih detalja. Jedan od načina očuvanja običaja i kulture bilo je osnivanje Hrvatskog pjevačkog društva „Tomislav“ 1903. godine. U početku su imali samo pjevačke nastupe, a kasnije su izvodili i plesove i kazališne predstave. Po uzoru na građansku elitu održavali su i vrtne, pokladne i novogodišnje zabave. KUD „Tomislav“ i danas djeluje s ciljem očuvanja tradicijske kulture, a uz njega postoje i KUU „Kristal“ te KC „Igrišće“.

Da nije bilo otvaranja tvornice ne bi bilo većine gore navedenog: vatrogasnog društva, lovačke udruge, ljekarne, kazališta, električne energije... bar ne u tom vremenu. Sve okolnosti omogućile su nastanak značajnih kulturnih i gospodarskih institucija koje i danas djeluju, a koje su od velike važnosti bilo u ono vrijeme za modernizaciju i urbanizaciju ove ruralne sredine. Naravno, treba uzeti u obzir i toleranciju, razumijevanje i prihvaćanje Županjaca koji su Engleze prihvatili. Nije lako nametnuti nekome kulturu, no miran stav Engleza i nenametljivost doveli su do izazivanja interesa među sumještanima Županje. Osim što su im

pokazali na koje načine se zabavljati, Englezi su postavili temelje kojima je kasnije Županja postala urbana sredina, a o zahvalnosti Županjaca govori i činjenica da većina udruga nosi izvorno ime s godinom osnutka te brojni članci kojima se nastoji da se ne zaborave njima tako važni migranti. Većina udruga i institucija postoji i danas. Kako je već spomenuto, sport koji su donijeli Englezi upisao je Županju na svjetsku kartu. Teniski klub u Županji jedan je od najstarijih u Hrvatskoj, a nogometni klub danas je jedan od glavnih simbola Županje. Oni koji su živjeli na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, vjerojatno nisu mogli ni sanjati da će nogomet poprimiti tako važno mjesto u životima Županjaca. Grad Županja ukrašen je grafitima posvećenima prvom igranju nogometa (slika 5.) i Nogometnom klubu „Graničar“ tako da se nikada ne bi zaboravilo.

Slika 6. Grafit u Županji

Dobrovoljno vatrogasno društvo postoji i danas s istim ciljem – rješavanja problema u kriznim situacijama poput požara, poplava i vremenskih nepogoda. Lovačka udruga također postoji i djeluje na prostorima Županje i okolice. U Županji postoji i nekoliko ljekarni te jedna velika pošta. Ceste su proširivane i dorađivane, ali i dalje vode putevima kojima su prolazili Englezi. Oni su bili početak i zanos potreban Županji da iskoristi svoj potencijal – vrijedno stanovništvo spremno za napredovanje uz prirodne ljepote i čuvanje svojih tradicija i običaja.

7. Zaključak

Gradnja prometnica, otvaranje novih radnih mjesta, osnivanje vatrogasnog i lovačkog društva, otvaranje prvog hotela, pojava sporta, otvaranje prve tiskare i apoteke, osvjetljavanje ulica električnom energijom, razvoj drveno-prerađivačke industrije... Sve su to samo neki od doprinosa koje su Županjci dobili dolaskom Engleza u drugoj polovici 19. stoljeća. Svi ti događaji usko su vezani za njihov dolazak ili njihov utjecaj koji je potpomogao razvoju ovih događaja. Englezi nisu ulagali samo u tvornicu tanina, već i u infrastrukturu, građenje stambenih objekata, i uzdizanje ruralne sredine na višu razinu. U radu je detaljno opisan rad Tvornice tanina koja je bila ishodište svih ovih značajnih promjena. Danas je teško zapitati se „Što bi bilo da njih nije bilo?“. Možda bi netko drugi ulagao, možda Županja ne bi brzo napredovala, možda bi danas Županja bila selo. Jedno je sigurno – Županja je multikulturalno središte koje je opravo zbog toga toliko posebno.

8. Literatura

1. Balentović, I. (1971). „Jedna šokačka lady (kronika ozaboravljenom)“. U: *Županjski zbornik*, 3 (ur. Tkalac, Krunoslav), Županja: Ogranak Matice hrvatske u Županji, str. 69-73.
2. Balentović I. (1980). *Prva lopta u našim krajevima 1880.-1890.* Umag, vlast. nakl.
3. Bašić, M. (2021). *140 godina igranja tenisa u hrvatskoj (1881.-2021.)*. Županja, Zavičajni muzej Stjepan Gruber Županja.
4. Batarilović, Ž. (2005). *Županja – kolijevka hrvatskog nogometa*. Županja: Zavičajni muzej Stjepan Gruber; Admiral tisak Cerna.
5. Filipović I., Šarčević M., Virc Z. (1997). *Županjska posavina*. Vinkovci, Slavenska naklada „Privlačica“.
6. Gruber, S. (1967). „Kronologija događaja“. U: *Županjski zbornik*, 1 (ur. Gruber, Stjepan), Županja: Ogranak Matice hrvatske u Županji, str. 160-166.
7. Juzbašić, J. (2004). *Vodič kroz stalni postav s katalogom*. Županja, Zavičajni muzej Stjepan Gruber Županja.
8. Kovačević, I. (2022). *Kolektivni identitet: Studenti*. Seminarski rad. Osijek.
9. Pavičić, S. (1971). „Razvitak naselja u županjskom kraju“. U: *Županjski zbornik*, 3 (ur. Tkalac, Krunoslav). Županja: Ogranak Matice hrvatske u Županji, str. 29.-41.
10. Pavičić, S. (1973). „Razvitak naselja u županjskom kraju“. U: *Županjski zbornik*, 4 (ur. Tkalac, Krunoslav). Županja: Muzej u Županji, str. 62.-73.
11. Petek, S... (et al.). (1981). „60 godina NK Graničar Županja“. Županja: Nogometni klub Graničar Županja.
12. Tkalac, K. (1973). „Prilike u prošlosti na Savi kod Županje“. U: *Županjski zbornik*, 4 (ur. Tkalac, Krunoslav), Županja: Muzej u Županji, str. 107.-117.
13. Tomić, S....(et al.).(2002.). *Tenis u Županji*. Županja: Teniski klub „Županja 1881.“.
14. Rauš, Đ. (1973). „O tvornici tanina u Županji“ U: *Županjski zbornik*, 4 (ur. Tkalac, Krunoslav), Županja: Muzej u Županji, str. 5.-12.

Internet stranice

1. Muzejska udruga Istočne Hrvatske. *Proslava 140 godina prvog igranja tenisa u Hrvatskoj i 40 godina TK "Županja 1881"*.
URL: <https://www.muih.hr/novosti/proslava-140-godina-prvog-igranja-tenisa-u-hrvatskoj-i-40-godina-tk-zupanja-1881>(pristup: 10.8.2022.)

2. Grad Županja. *Povijest sporta u Županji*. URL:<https://zupanja.hr/o-zupanji/povijest-sporta-u-zupanji/>(pristup: 10.8.2022.)
3. ABC Geografija (2021). *Stoji lopta nasrid Županje*. URL:<http://abcgeografija.com/nepoznata-hrvatska/prva-lopta/>(pristup: 13.8.2022.)
4. *Virtualna izložba – „Ima jedan Graničar, boja mu je plava“*. URL:<https://qtour.org/ima-jedan-granicar-boja-mu-je-plava/>(pristup: 13.8.2022.)
5. *Tvornica tanina i pojava sporta u Županji*. URL:<https://qtour.org/ima-jedan-granicar-boja-mu-je-plava/tvornica-tanina-i-pojava-sporta-u-zupanji/>(pristup: 13.8.2022.)
6. Županjac.net (2021). *Na današnji dan 18.3*. URL:<https://zupanjac.net/na-danasnji-dan-18-3/>(pristup: 13.8.2022.)
7. Turistička zajednica grada Županje. *Kratka povijest Županje*. URL:<https://tinyurl.com/2p92dj5c>(pristup: 13.8.2022.)
8. Županjac.net (2019). *Tvornica dubila/ tanina u Županji..* URL:<https://zupanjac.net/tvornica-dubila-tanina-u-zupanji/>(pristup: 22.8.2022.)
9. *industrijska revolucija*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL:<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27361>(pristup: 22.8.2022.)
10. Midhat Jašić. *Taninske tvari. Tehnologija hrane*. URL:<https://www.tehnologijahrane.com/enciklopedija/taninske-tvari/>(pristup: 22.8.2022.)
11. Enciklopedia Britannica. *Tanning*. URL:<https://www.britannica.com/technology/tanning>(pristup: 22.8.2022.)
12. LOVAC info. URL: <https://tinyurl.com/mrey6rnw>(pristup:6.9.2022.)
13. identitet. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26909> (pristup; 6. 9. 2022)
14. Wikipedija. *Županja*. URL: <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%BDupanja>(pristup:8.9.2022.)
15. Grad Županja. *Povijest grada*. URL: <https://zupanja.hr/o-zupanji/povijest-grada/>(pristup 8.9.2022.)
16. Županjac.net. *Jeste li znali ... “Ušoravanje“ Županje*. URL: <https://zupanjac.net/jeste-li-znali-usoravanje-zupanje/>(pristup 8.9.2022.)

17. Zavičajni muzej Stjepan Gruber Županja. URL: <https://tinyurl.com/55z8kmp3>(pristup: 8.9.2022.)
18. DVD Županja. URL: <https://www.dvd-zupanja.hr/index.php/naslovna-stranica>(pristup: 8.9.2022.)
19. multikulturalizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42380> (pristup: 8.9.2022.)
20. Enciklopedia Britannica. *Multiculturalism*. URL: <https://www.britannica.com/topic/multiculturalism/Challenges-to-multiculturalism> (pristup: 9.9.2022.)

9. Prilozi

1. Slika 1. Županjska Posavina - šume
2. Slika 2. Tvornica tanina u Županji
3. Slika 3. Katarina Hepburn u dvorištu tvornice
4. Slika 4. Prva nogometna lopta
5. Slika 5. Fred i Katarina Hepburn s prijateljima prije lova
6. Slika 6. Grafit u Županji

7. Tablica 1. Putnički promet 1881.-1885.
8. Tablica 2. Teretni promet 1881.-1885.